

INKLYUZIV SINFLARDA MUSIQA O'QITISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13984984>

Asadullayeva Mastura Abduvahobovna.

Toshkent viloyati Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti katta o'qituvchisi

Abdullayeva Nazokat Abdurashitovna

Toshkent viloyati Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti 5 kurs sirtqi talabasi

Annotatsiya

Maqolada umumta'lim maktabda inklyuziv ta'limni amalga oshirishning amaliy tajribasi muhokama qilinadi. Bunday o'quvchilar bilan ishlashning usullari, uslubiy texnikasi, texnologiyalari va yondashuvlari tavsiflanadi. Maqola amaliyotga yo'naltirilgan bo'lib, imkoniyati cheklangan bolalar, bilan ishlaydigan o'qituvchilari uchun qiziqarli bo'ladi.

Kalit so'zlar

inklyuziv sinflar, inklyuziv ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalar, kognitiv qobiliyatlar, stigma, moslashtirilgan ta'lim dasturi.

Annotation

the article discusses the practical experience of implementing inclusive education in a comprehensive school. Methods, methodological techniques, technologies and approaches for working with such students are described. The article will be practice-oriented, interesting for children with limited opportunities, teachers who work with.

Keywords

inclusive classes, inclusive education, children with disabilities, cognitive abilities, stigma, adapted education program.

Аннотация

В статье рассматривается практический опыт реализации инклюзивного образования в общеобразовательной школе. Описаны методы, методические приемы, технологии и подходы к работе с такими воспитанниками. Статья ориентирована на практику и будет интересна воспитателям, работающим с детьми с ограниченными возможностями.

Ключевые слова

ИНКЛЮЗИВНЫЕ КЛАССЫ, ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ, ДЕТИ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ, КОГНИТИВНЫЕ СПОСОБНОСТИ, СТИГМА, ИНДИВИДУАЛЬНАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПРОГРАММА.

Umumta`lim maktablarda inklyuziv musiqa ta'limi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda, bu ularning qobiliyatlari va rivojlanish xususiyatlaridan qat`iy nazar, barcha o`quvchilar uchun teng imkoniyatlarni taqdim etadi. Ushbu yo'nalish nafaqat o`quv jarayonini boyitibgina qolmay, balki bolalarning ijtimoiy va hissiy rivojlanishiga ham hissa qo`shadi.

Inklyuziv ta`lim bu – alohida ta`lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta`lim oluvchilar uchun ta`lim tashkilotlarida ta`lim olishga bo`lgan teng imkoniyatlarni ta`minlagan holda beriladigan ta`lim.

Inklyuziv ta`lim sinfi deganda – maktabdagi alohida ta`lim ehtiyojlari bo`lgan bolalarning boshqa (sog`lom) bolalar bilan teng huquqli va birgalikdagi ta`lim olishlari shaklida tashkil etilgan sinf tushuniladi.

Umumta`lim maktablarida inklyuziv ta`linga muhtoj o`quvchilar, boshqa (sog`lom) bolalar bilan bir qatorda maktabga qatnab, muayyan sinfning o`quv rejasiga mos keladigan o`quv dasturlariga ko`ra tahsil oladilar.

Inklyuziv ta`limni tashkil etishning eng ustuvor vazifasi bu - insonparvarlik, umuminsoniy qadriyatlar, bag`rikenglik tamoyillariga asosan amalga oshiriladi.

Umumta`lim maktablarda inklyuziv ta`lim va boshlang`ich tayanch korreksion sinflar bolalarning yosh va individual xususiyatlariga, aqliy rivojlanishi darajasiga, somatik va asab-ruhiy sog`lig`i holatiga muvofiq tashkil etiladi.

Inklyuziv ta`limning maqsadi – alohida ta`lim ehtiyojlari bo`lgan o`quvchilar uchun maktabda maxsus vosita va metodlarni qo`llash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda, to`siqsiz moslashtirilgan ta`lim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvi hamda to`laqonli uyg`unlashuviga xizmat qiladigan sifatli, umumiy o`rta ta`lim berishni ta`minlashdan iborat.

Inklyuziv ta`limning vazifalari quyidagilardan iborat:

Rivojlanishning turli imkoniyatlariga ega bo`lgan o`quvchilar uchun har qanday kamsitilishni istisno qiladigan, barcha bolalarga teng munosabatda bo`lishni ta`minlaydigan yagona moslashtirilgan ijtimoiy muhitni yaratish;

Jamoatchilik hamda ta`lim jarayonining barcha ishtirokchilarida alohida ta`lim ehtiyojlari bo`lgan o`quvchilar muammolariga nisbatan bag`rikenglik munosabatini shakllantirish;

Ta'lim jarayonida sog'lom bolalar bilan bir qatorda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish;

Barcha o'quvchilar uchun davlat ta'lim standartlariga muvofiq umumiy o'rta ta'lim dasturlarini o'zlashtirish uchun imkoniyat yaratish;

O'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, emotsional-irodaviy sohasi, bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy ko'nikma va salohiyatini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

Inklyuziv sinflarda musiqiy ta'limning afzalliklari:

1. Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish: inklyuziv musiqa faoliyati turli qobiliyatlarga ega bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni rivojlantiradi. Birgalikda musiqa o'rganish, jamoada ishlash, fikr almashish va bir-birini qo'llab-quvvatlash qobiliyatini rivojlantiradi.

2. Hissiy rivojlanish: musiqa bolalarga o'zini namoyon qilish imkoniyatini beradi va hissiy tartibga solishni rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilar o'zlarining his-tuyg'ulari va tajribalarini musiqa orqali osonroq baham ko'rishlari mumkin, bu esa psixo-emotsional holatni yaxshilashga yordam beradi.

3. Kognitiv qobiliyatlarni yaxshilash: musiqiy faoliyat diqqat, xotira va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Musiqa bilan shug'ullanadigan bolalar umumiy kontsentratsiya va ma'lumotni o'zlashtirish darajasining yaxshilanishi tufayli ko'pincha boshqa o'quv fanlarida yaxshi natijalarga erishadilar.

4. Stigmani (tortinchoqlik) kamaytirish: inklyuziv dasturlar stereotiplar va tarafkashliklarni yo'q qilishga yordam beradi. Talabalar bir-biri bilan o'zaro aloqada bo'lib, hurmat va do'stona muhitni shakllantiradigan farqlarni tushunishni va qabul qilishni boshlaydilar.

Uslubiy yondashuvlar. Inklyuziv sinflarda musiqa ta'limini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun moslashtirilgan usul va yondashuvlar zarur:

Ta'limni individuallashtirish: o'qituvchilar o'quv materiallari va usullarini moslashtirish orqali har bir talabaning o'ziga xos ehtiyojlarini hisobga olishlari kerak. Bu o'quvchilarning imkoniyatlariga mos keladigan muqobil vositalar yoki yondashuvlardan foydalanishni o'z ichiga olishi mumkin.

Ijodiy loyihalar: kompozitsiyalar yaratish yoki ansambllarda qatnashish kabi hamkorlikdagi musiqiy loyihalar barcha o'quvchilarni jalb qilishga yordam beradi va o'z iste'dodlarini namoyish etish imkoniyatini beradi.

O'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi: musiqa o'qituvchilari maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ehtiyojlarini yaxshiroq tushunish va hisobga olish uchun o'qitilishi kerak, bu esa inklyuziv ta'lim sifatini oshiradi.

O'qituvchilarning bunday muhim javobgarlikni o'z zimmalariga olishda kuchli sabr va matonat talab qilinadi. Shunday ekan davlatimiz shunday o'qituvchilar uchun yangi qarorlar va moliyaviy ko'mak ko'rsatish xaqida ko'plab qarorlar imzolangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 3 fevraldagi PF-6155-son Farmoni bilan tasdiqlangan «2017 – 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini «Yoshlarni qo'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturi» hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» 2020 yil 13 oktabrdagi PQ-4860-son qarori ijrosini ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi:

Mazkur Nizomda quyidagi asosiy tushunchalar qo'llaniladi: Inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarni moliyalashtirish belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazilgan va tasdiqlangan xarajatlar smetasiga muvofiq, shuningdek, jamoatchilik, hayriya va xalqaro tashkilotlarning hayriya mablag'lari va qonun bilan taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobiga amalga oshiriladi.

Inklyuziv ta'lim sinflari o'qituvchilariga mehnatning alohida sharoitlari uchun har oyda to'lanadigan ustama haqi sinfda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bir nafar bola uchun lavozim maoshining 10 foizi, ikki nafar bola uchun lavozim maoshining 20 foizi, uch nafar bola uchun lavozim maoshining 30 foizi miqdorida, ikki va undan ortiq inklyuziv ta'lim sinflarida to'rt nafar va undan ortiq bola uchun ta'lim-tarbiya ishlarini olib borgan o'qituvchilar va maxsus pedagoglarga lavozim maoshining 40 foizi miqdorida belgilanadi.

Shunday qilib, musiqa imkoniyati cheklangan bolalarni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish uchun kuchli vosita bo'lib, ularga o'rganish va o'zini namoyon qilish imkoniyatlarini beradi. Shu bilan bir qatorda:

1. Hissiy tartibga solish: musiqa bolalarga his-tuyg'ularini ifoda etish va tushunishga yordam beradi. Bu tashvish darajasini pasaytirishi va umumiy kayfiyatni ko'tarishi mumkin.

2. Ijtimoiy o'zaro ta'sirlar: musiqiy mashg'ulotlar o'zaro ta'sir o'tkazish, birgalikda o'ynash va boshqalarni tinglash kabi ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

3. Kognitiv qobiliyat: musiqa diqqatni, xotirani va o'rganish qobiliyatini yaxshilaydi, bu esa bilimlarni yanada samarali o'zlashtirishga yordam beradi.

4. Nutqni rivojlantirish: musiqa va ritmik mashqlar eshitish qobiliyatini va artikulyatsiyani rivojlantirish orqali nutq ko'nikmalarini yaxshilashga yordam beradi.

5. Motorni rivojlantirish: asboblarni chalish yoki musiqiy tadbirlarda qatnashish muvofiqlashtirish va nozik vosita mahoratini rivojlantiradi.

6. Sensor integratsiyasi: musiqa bolalarga hissiy stimullarga moslashishga yordam beradi va atrofdagi dunyoni yaxshiroq idrok etishga yordam beradi.

Bunday o'zgarishlar metodologiyalarni o'zlashtirishga va tuzatish pedagogikasi usullarini umumta'lim muhitiga birlashtirishga olib keldi, bu esa o'ziga xos xususiyatlarga ega bolalarni yanada samarali o'qitishga imkon beradi.

Musiqa darsi misolida inklyuziv ta'lim elementlarini ko'rib chiqing.

2-sinf. Mavzu: "Qishni kutazish - Bahor uchrashuvi"

Darsning boshlanishi: O'qituvchi musiqiy salom bilan salomlashadi, har bir dars ashula - salomlashish melodik yoki ritmik jihatdan murakkablashadi. Talabalar bir-birlari yoki o'qituvchi bilan Kant, ikki ovozi, yakkaxon yoki guruhlariga salom aytishlari mumkin. Ushbu mashq barcha bolalar tomonidan istisnosiz o'zlashtiriladi, bu sizga musiqa qulog'ini, o'zini tuta bilishni teng ravishda rivojlantirishga imkon beradi va darsni sozlashga yordam beradi. O'qituvchi, albatta, xatolarni ko'rsatadi, ularni tuzatishga yordam beradi.

Asosiy qismi: O'qituvchi musiqiy materialni kuylaydi ijro etadi, dars mavzusini aniqlashga yordam beradigan etakchi savollar beriladi. Ushbu uslub aqliy faoliyatni, muloqot qobiliyatlarini rivojlantiradi, passiv/ faol lug'atni kengaytiradi.

O'yin "Vaziyatni tasvirlab bering". Bolalar rasmlarni ko'rib chiqadilar, nima bo'layotganini tasvirlaydilar, yozishmalarni topadilar, yangilarini eslaydilar.

O'qituvchi etakchi savollarni beradi, nutq savodxonligini to'g'rilaydi. Ushbu vazifa nutqni, mantiqiy fikrlashni, passiv va faol lug'atni, muloqot qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Nogiron bolalar uchun majburiy vosita ishi, chunki u intellektual soha bilan bevosita bog'liqdir. Shuning uchun har bir darsda dars mavzusi bo'yicha raqs, mashq, motorli o'yin o'rganiladi. Bunday ish talabalarga intellektual qobiliyat va aloqa sohasini rivojlantirishga imkon beradi.

Nafas olish va ovozni o'rgatish bir xil darajada muhimdir. Qo'shiq aytishdan oldin ovozi qurilmani tayyorlash kerak. Buning uchun 2,3 nafas olish mashqlarini bajarish tavsiya etiladi. Siz faol va g'ayrioddiy narsalarni tanlashingiz kerak, masalan: "it", "qo'ng'iz", "to'p". Ovozi mashg'ulotlar ko'proq vaqt talab etadi, turli registrlar, artikulyatsiya, intonatsiya, ovoz chiqarish va boshqalar uchun

mashqlarni o'z ichiga oladi. Dars mavzusidagi qo'shiqlarni o'rganish ham majburiydir. Ish tinglashdan boshlanadi, keyingi bosqich-takrorlash, keyin musiqiy zinapoyada yoki notalarda o'rganish, so'ngra murakkab elementlarni tuzatish va aniqlashtirish. Bunday vazifalar bolalarni iloji boricha o'quv jarayoniga jalb qiladi, intellektual, kommunikativ va musiqiy qobiliyatlarni rivojlantiradi.

Shuni ta'kidlashni istardimki, yanada samaraliroq bo'lish uchun bolalar bir-birining, o'qituvchining javoblarini talaffuz qilishlari, savollar berishlari, ularga javob berishlari kerak. Shunday qilib, nutq qobiliyatlari va shu bilan birga intellektual soha rivojlanadi.

Darsni tugatish: Musiqiy xayrlashuv kuylanadi, salomlashish bilan bir xil ish olib boriladi. Ishda qiyinchiliklar paydo bo'lishi mumkin, chunki nogiron bolalar vazifalarni bajarishda, individual nazorat qilish, ishda yordam berish va adolatli baholash uchun ko'proq vaqt talab etiladi. Bunday bolalarning o'ziga xos xususiyatlari: yaxshi rivojlanmagan nutq, lug'atning kamligi, tor fikrlash, harakatlarning buzilishi, e'tiborsizlik va ba'zi hollarda tez charchashdir.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, musiqa darslarida inklyuziv ta'lim tuzatish texnologiyalarini birlashtirish orqali amalga oshiriladi: tabaqalashtirilgan ta'lim, faoliyatni o'rganish, o'yin faoliyati, loyiha usuli.

Xulosa

Ta'limning inklyuziv shaklini samarali amalga oshirish uchun nogiron bolalar o'zlarini boshqa talabalar kabi his qiladigan sharoitlarni yaratish kerak deb o'ylayman. Sog'lig'ida nuqsoni bo'lgan bolalar tengdoshlari kabi qobiliyatli va iste'dodli bo'lishlari mumkin, ammo imkoniyatlarning tengsizligi ularning iste'dodlarini kashf etish va rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Siz bunday bolalarga befarq bo'lolmaysiz. Har bir bolani o'quv jarayoniga jalb qilish, darslarni tayyorlash va o'tkazishda moslashuvchan va ijodkor bo'lish, barcha bolalarga boshqa odamlar bilan his qilish, o'ylash va muloqot qilish uchun teng imkoniyat berish kerak. Nogiron bolalarni o'qitadigan o'qituvchi oldida turgan asosiy muammo ta'lim va tarbiya jarayonlarini tashkil etishning yanada samarali usullarini izlash bilan bog'liq. Umumta'lim maktabi dasturining barcha fanlari orasida musiqa darsi nogiron bolalar bilan ishlash sharoitlarini tashkil qilish uchun eng qulay imkoniyatlarni taqdim etadi. Musiqa darsining tuzilishi musiqa vositalarining tuzatish texnikasi bilan o'zaro ta'siri va o'zaro bog'liqligi asosida ishlarni tashkil etishga imkon beradi. Qadim zamonlardan beri musiqaning inson salomatligiga foydali ta'siri ma'lum. Musiqa terapiyasi davolash va davolash uchun keng qo'llaniladi.

Umumta'lim maktabida inklyuziv musiqa ta'limi yanada teng va qulay ta'lim muhitini yaratish uchun muhim vositadir. Bu nafaqat musiqiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi, balki ijtimoiy aloqalarni va farqlarga hurmatni shakllantirishga yordam beradi. Inklyuziv musiqa dasturlarini qo'llab-quvvatlash barcha o'quvchilarning o'rganish va yashash tajribasini sezilarli darajada yaxshilaydi va yanada uyg'un jamiyat yaratishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Qodirova F. U. Methodical Cluster - An Innovative Mechanism To Increase The Efficiency Of General Secondary And Inclusive Education, Progressive Academic Publishing, 2020
2. Asadullaeva M. A. Sound regime and hygiene in school-age children. School and life. Special End № Pages 125-26. [http:// library. cspi. uz / book / 68](http://library.cspi.uz/book/68)
3. Mahkamova Sh. R. The role of music in the upbringing of children with disabilities and the comprehensively mature generation. Special End № 1 Pages 2223. [http:// library. cspi. uz / book / 69 8](http://library.cspi.uz/book/698)
4. Idenbaum E.L. Muayyan ijtimoiy-madaniy sharoitlarda inklyuziv ta'lim: muammolar, shartlar, tashkil etish va mazmunning ba'zi variantlari. Irkutsk, 2018 yil.
5. Lesko D. Inklyuzivlikning asosiy tamoyillari // Bolalar salomatligi. 2018 yil. 12-son.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» 2020 yil 13 oktabrdagi PQ-4860-son qarori ijrosini ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror.
7. S.T.Turg'unov. O'qituvchilarning kasbiy mahorat va kompetentligini rivojlantirish. Toshkent."Sano-standart"-2012
8. O'.Tolipov. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent."INNOVATSIYA-ZIYO"-2019 O'ROO'MTV

9. R.X.Djurayev Interaktivniy kompleks v obrazovatelnom protsesse Toshkent."SHARQ"-2011 T.N.Kari-Niyazi
10. R.A.Mavlonova Umumiy Pedagogika Fan va texnologiya 2018
11. B.X.Xodjayev Umumiy Pedagogika nazariyasi va amaliyoti Toshkent."Sano-standart"-2017
12. M.U.Xamidova
Maxsus Pedagogika Toshkent."Fan va texnologiyasi"-2018
13. Pedagogik mahorat A.Xoliqov Bo'ri Ziyomuxamedov Toshkent."IQTISOD-MOLIYA"-2011 O'ROO'MTV
14. X.J.Xudoyqulov Pedagogik moduli o'qitishda innovatsion ta'lim texnologiyalardan foydalanish Toshkent."NAVRO'Z"-2019
15. D.R.Madazimova Bolalar rivojlanishidagi nuqsonlarning klinik asoslari Toshkent."O'zFMJ"-2018
16. Xudoyqulov X.J. Kasbiy pedagogika T;"Ishonchli Hamkor."2021
17. Mavlonova R. Pedagogika O'qituvchi 2001 O'ROO'MTV
18. Abdixodirova G. E. Aliyev D. N.Tojiyev S.F.Musurmonov A. N UMUMIY O`RTA TA`LIM MAKTABI O`QUVCHILARINI MA`NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISHDA KUTUBXONALAR, TEATR VA OAV AHAMIYATI 7 -TOM 2-SON/2024-YIL /15 -FEVRAL PEDAGOG RESPUBLIKA ILMIY JURNALI 427-431 bet.
19. [USTOZ SAN'ATKOR KOMILJON OTANIYOZOV HAYOTI VA IJODI.](#)
FZ Shamshiddin o'g'li, IE Habibullo o'g'li - International Journal of Education, Social Science & Humanities, 2024